

technikával hosszabb távon a könyvek gazdaságosabb elosztása is megvalósulna.

Lehet, hogy hozzászólásom némely kérdésben nyitott kapukat dönget. Az is megeshet azonban, hogy egyes javaslataim, megállapításaim mosolyt keltenek. Mindkét esetben vállalom magamat, csak kezdeményezéseinkhez szaporodjanak meg a támogató lehetőségek.

Hungarológia: esély a külső és belső expanzióra?

CSERNUS SÁNDOR

Hozzászólásom, mely a problémakörnek csupán egy kicsiny, de a működés és a határfok szempontjából talán mégsem elhanyagolható területét érinti, nem egy átfogó elemzés igényével lép föl, hanem alapvetően a franciaországi analóg struktúra néhány átgondolásra érdemes elemére, továbbá a szerző saját külföldi oktatói (döntően lektori), hazai egyetemi, valamint a kulturális intézeti struktúrában szerzett oktatási és tudományos titkári, illetve intézetigazgatói tapasztalataira támaszkodik. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy az alábbiakban felvázolt gondolatmenet nem több mint a struktúra frontvonalában tevékenykedő oktatói, valamint az adminisztratív rendszer, döntően „transzmissziós” és kooperációs szintjéről származó tapasztalatainak összegzési kísérlete. Szeretném tehát előrebocsátani, hogy a bemutatandó és idézendő ismeretanyag döntően olyan meditáció, mely a franciaországi tapasztalatokra épít, s alapvetően problémafelvető céllal készült.

Tekintettel arra, hogy a külföldi magyar intézeti hálózat számos területen kapcsolódik illetve párhuzamos s gyakran „komplementer” a hungarológiai intézményrendszer külföldi struktúrájával, mely ráadásul maga is egyfajta belső átalakulásban van, erről az oldalról is szükségszerűen vetődhetnek és az együttműködés jellegét, tartalmát, szervezetét illetően már vetődtek is fel kérdések. (Erre minden bizonnyal külön kellene kitérni.)

Egy ilyen komplex problémakör átgondolása aligha megy további előtanulmányok és viták nélkül, s igen fontosnak érzem, hogy rálátás eshessék arra is, miképpen működnek más országok és kultúrák hasonló funkció ellátására létrehozott struktúrái. Minél több ilyen rendszert ismerünk meg, logikusan annál megalapozottabbak lehetnek a hungarológiára vonatkozó döntések. Ugyanakkor több területen bizonyosodott már be, hogy kész modelleket egy az egyben átvenni nem feltétlenül érdemes,

mint ahogy az is, hogy teljesen fölösleges nagy energiával kitalálni azt, ami máshol „már ki van találva”.

Úgy tűnik, olyan alkalmazkodási kényszerhelyzet van kialakulóban, mely egyben a továbbfejlesztéshez komoly lehetőségeket kínál. Az alkalmazkodási kényszerszert több körülmény váltja ki. Mindenekelőtt egyértelmű, hogy Magyarország helyzete megváltozott a világban. Új a politikai rendszer és átalakulóban van a magyar társadalom. Új a hungarológiai körülvívő intézményi struktúra, módosulóban vannak a pénzügyi támogatás lehetséges formái, s ezzel egy időben a hungarológiai tevékenység új megfogalmazásokat, koncepciót, célokat és eszközöket keres. A bekövetkezett információrobbanás és általános technikai fejlődés speciális feladatokat ró a magyarságtudomány művelőire, oktatóira és kutatóira, és a rendszer adminisztratív működtetőire egyaránt.

Az, hogy milyen létező modelleket tanulmányozunk ismeretanyag, célmeghatározás és döntés kérdése: gyakran vetődik föl, hogy Magyarország-méretű ország rendszerét célszerű vizsgálnunk (itt többnyire a skandináv országok, vagy Hollandia szokott példaként feltűnni), s hogy mindenképpen ismernünk kell a környező, a közép-európai országok gyakorlatát. Ezért is tartottam rendkívül érdekesnek, értékesnek és megszívlelendőnek Fazekas Tiborc tanulmányát a finn rendszerről. (Talán nem érdektelen, ha Franciaországból is megerősítjük: úgy tűnik, hogy az uniós tag Finnország a fennisztika terén is kétségtelen offenzívába kezdett. Az itteni finn és észti kollegákkal való találkozókon az utóbbi időkben mind gyakrabban hangozott el részükről az a szimpatikus javaslat, mely szerint ideje lenne „érzékelteni a világgal, hogy az Európai Unió várható kiszélesítésével – Magyarország és Észtország csatlakozásával – rövidesen létezni fog egy »finnugor« Európa”. Néha még hozzátéteik, hogy „történelmük során először fordul majd elő, hogy a három legnagyobb lélekszámú finnugor nép egyazon politikai struktúrán – az Európai Unión – belül található...”)

Úgy vélem, hogy a hungarológiával kapcsolatos fejlesztési törekvések semmiben sem maradhatnak (és remélhetőleg nem is maradnak) el a finn törekvésektől, s hogy tartalmukban, kínálatukban, s a már birtokolt nemzetközi pozícióikban legalább annyira ambiciózusak lehetnének.

Egy versenyképes stratégia kidolgozása érdekében mindenképpen célszerű felvenni szempontjaink közé annak tanulmányozását is, hogy egyes nagyobb országokban, hasonló feladatokra milyen struktúrák építődtek ki, s hogy ezek a struktúrák hogyan működnek. Mivel a francia rendszer az ország civilizációjának közvetítése terén a legdinamikusabb, legjobban

szervezett és legrugalmasabb rendszerek közé tartozik (belső és külső, történelmi és politikai okok miatt is), működésének, tapasztalatainak tanulmányozása a „válaszút elé kerülő” hungarológia és a területért felelősséget érző oktatók, kutatók és politikai döntéshozók számára egyaránt érdekes lehet.

Nem modellként javaslom a francia rendszert (ahhoz túl sok az eltérés), de meggyőződésem, hogy vannak olyan elemek, amelyek alkotó átvétele gazdagíthatná és még működőképesebbé tehetné a hungarológiai struktúrát. Például az általa képviselt filozófia, dinamizmus, továbbá a benne megtestesülő törekvések, stabilitás és rugalmasság.

Azt, hogy a téma menyire aktuális, eléggé egyértelműen bizonyították a *Hungarológia* 2 (2000)1–2-es összevont számában megjelent tanulmányok és a körülöttük tovább gyűrűző viták, melyek egyszerre keresnek tartalmi válaszokat új kihívásokra és próbálják meghatározni a hungarológia fogalmát s a magyarságtudományi területeken működő különböző szervezetek helyét az ugyancsak megváltozott és várhatóan tovább finomodó adminisztratív és intézményi környezetben.

A korábbi időszakban is rendre felmerült, s miért lenne ez napjainkban másként, amikor az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamatában igen sok létfontosságú problémát kell újragondolnunk, hogy meghatározandó a hungarológia fogalma, tisztázandó, hogy a korábbi elképzeléseinknek kell-e, és ha igen milyen mértékben és milyen irányban lenne célszerű módosulniuk.

Meggyőződésem, hogy erre valóban szükség is van, hiszen minden valamire való átfogó számvetés (s a hungarológiai helyzetéről megindított vita akarva-akaratlanul számvetés is) feltételezi a fogalmi kérdések tisztázását, újragondolását (ha mást nem, legalább az addigi fogalmi elemek megerősítésének szükségességét), valamint az adott időszak követelményeihez való kapcsolódását. A már megjelent tanulmányok érdekes következtetésre adnak lehetőséget: ezek szerint, ha csak az érvényes jogszabályokat nézzük, elgondolkodtató eredményre jutunk. Úgy tűnik, hogy olyan intézkedések vannak érvényben, amelyek nem mindenben alkalmazkodnak a realitásokhoz – de legalábbis nem érvényesek a hungarológiai intézményrendszer egészére. (Így például, anélkül, hogy a teljes szöveget elemeznénk, a 162/1998. IX. 30-as kormányrendelet Kissné Pap Margit által idézett 5/g pontja alapján, mely a magyar oktatási miniszter és a külügyminiszter hatásköréről intézkedik, olyan hatáskört ad nekik, amellyel a franciaországi lektorátusok és hungarológiai központ esetében francia kollégáik sem rendelkeznek... Mindez arra utal, hogy a magyar

szabályozás vagy nem a realitásra épül, vagy olyan szabályozásra támaszkodva kell dolgozni, amely nem általános érvényű – ami bizonyos szempontból ugyanaz. Ha ez valóban így van, maga a szabályozás átdolgozásra, de legalábbis finomításra szorul.

Deklaráltan vagy sem, de szinte valamennyi megjelentetett tanulmány foglalkozott fogalmi és koncepcionális kérdésekkel, ami utal a kérdés fontosságára valamint az eddigi megközelítés erős hagyományaira is. Ugyanakkor számomra is kétségtelen, s a *Hungarológiában* megjelent cikkek is ezt igazolják vissza, hogy a kialakult és rendre továbbfejlesztésre szoruló rendszer nehezen működhet a megfelelő pragmatizmus nélkül. A továbbiakban – már amennyire sikerülni fog – döntően az intézményrendszerre, az eddig kiépült struktúra bizonyos elemeire szeretnék koncentrálni.

A hungarológia külföldi intézményrendszerének története a magyar művelődéspolitikai és külpolitikai sikereinek és kudarcainak története is egyben. (Még hatványozottabban érvényes mindez a külföldi magyar intézetek rendszerére, bár az intézetek esetében nagy különbség, hogy létrehozatalukat követően a teljes működtetési kompetencia a magyar fél kezében van.)

Elég egy pillantást vetnünk azonban a hungarológiai intézményrendszerre, hogy lássuk: manapság már egy olyan változatos, bonyolult és rendkívül színes struktúra létezik a világban, melynek különböző elemei még egy adott országon belül sem ugyanazokkal a kihívásokkal néznek szembe, nem ugyanolyan feltételek között és nem ugyanolyan formában dolgoznak. Az elmúlt időszakban tapasztalhattuk, hogy minden hivatalos, államközi helyért meg kellett küzdeni, a működtetésükbe viszonyossági alapon itthon is be kellett fektetni: Franciaországban a vendégoktatói rendszerben meglévő magyar jelenlét (ráadásul komoly francia anyagi ráfordítással) szilárd pozíciókat (s felbecsülhetetlen értékű stabilitást) ad, amelyeket meg kell őrizni: magyar finanszírozási problémákra való hivatkozással lemondani róluk, vagy köztük különbséget téve visszaszorítani nem nevezhető bölcs politikai lépésnek, s azon kívül (az eddigi erőfeszítések figyelembe vételével) akár pazarlásnak is tekinthető. Az elmúlt időszak megszorító intézkedései és bizonytalankodásai során komoly eredménynek kell tartanunk, hogy ez az intézményrendszer nem szenvedett jelentős károkat. Ilyen körülmények között célszerű megvizsgálni, hogy milyen a helyzet ma Franciaországban, és változott-e, s ha igen mennyiben a hungarológiai tevékenység környezete? Sok mindenben, s nem vagyok biztos abban, hogy mindig jól tudtuk követni e változásokat.

Franciaországban tehát a korábban „kiküzdött” oktatóhelyek nem kis erőfeszítések árán (bár különböző módon „kategorizálva”) megmaradtak. Ugyanakkor folyamatos változások is tapasztalhatók: megemlítendő, hogy Franciaországban az un. „államközi” vendégoktatói és lektori státusok mellett (amelyeknek, különösen a lektori állásoknak, állomáshelytől és helyi kívánalmaktól függően eltérő kihívásokkal és helyi szerkezettel kell „megküzdeniük”, ráadásul közöttük a magyar fél, a ránehezülő, már említett restriktív pénzügyi nyomás hatása alatt szakmailag nehezen indokolható különbségeket volt kénytelen tenni), sorra jelennek meg az újabb, a (döntően pozitív irányban) megváltozott környezet által kínált lehetőségek. A korábban szigorúan állami, nagyrítván egyetemközi együttműködésben létrejött oktatói helyek mellett azt láthattuk, hogy az európai programok (különösen a TEMPUS, s bizonyos oktatásmodernizálási Phare-programok), az önkormányzati pénzforrások (városi, megyei regionális) és az új diszciplínák megjelenése (pl. európai tanulmányok) gyakran termel ki a hungarológia tevékenységi körébe tartozó új igényeket és szervezi meg a magyar nyelv oktatását.

Ma már igazán nem számít meglepetésnek, de korábban elég nehezen volt elképzelhető, hogy olyan pénzügyi források legyenek (akár időlegesen) bevonhatók a magyar oktatás fejlesztésébe, amelyek pl. az adott városban élő kisebbségi kultúrák támogatását és megőrzését célozzák. Az sem volt jellemző, hogy egy megye (*conseil général, département*) vagy a régió biztosítsa a magyar nyelv és civilizáció oktatásához szükséges pénzügyi alapokat. Manapság azonban már az is rendszeres, hogy egy-egy más szakterületen (történelem, nyelvészet, közgazdaságtan, politológia, stb.) megjelenő magyar oktató kurzusai váltják ki a magyar nyelv iránti fokozottabb érdeklődést. Az elmúlt időszakban Franciaországban mindegyikre volt példa.

Mindezzel csak azt kívántam jelezni, hogy az országon belüli változások (különösen az 1982-es un. decentralizációs törvény e területeken is megjelenő hatása) valamint az uniós együttműködési programok és a felsőoktatási szférában megmutatkozó nagyobb mobilitás és nyitottság egy olyan országban is változatosabbá tehetik a képet, mely inkább arról nevezetes, hogy alapvetően a központi adminisztrációja irányítja nemzetközi kapcsolatrendszerét. Az újabb lehetőségekkel a probléma, hogy folyamatos törődést igényelnek és hiányzik az a stabilitás, mely hosszabb távra tervezhetővé teheti őket. Ezek az új lehetőségek tehát nem váltják ki az államközi megállapodásokon alapuló együttműködést, csupán kiegészítik és modernizálják annak rendszerét.

A fenti változások (különös tekintettel azokra, amelyek az uniós programokhoz kapcsolódnak) nagy valószínűséggel érintik a más európai országban lévő magyar oktatóhelyek, magyarságtudományi bázisok lehetőségeit is. Meggyőződésem, hogy mielőbb fel kellene készülni arra, hogy ezen a területen milyen lehetőségekre és hatásmechanizmusra (s esetleg, hátrányos változások esetén) milyen kompenzációs stratégiákra van szükség.

Olyan kérdések vetődnek föl, amelyek már az átrendeződő európai struktúra kihívásai. Ott kell-e lennie vajon a hungarológiának a leendő s épen most alakuló regionális központokban is? (Nem kellene-e ebből a szempontból is újragondolni bizonyos kérdéseket, és pl. megvizsgálni, hogy pl. a lyoni lektori hely adta lehetőségeket a jelenleginél ki lehet-e jobban használni? Ismeretes, hogy Lyon és a Rhône-Alpes régió a magyar francia regionális együttműködés motorjai és gazdasági teljesítményük Magyarországgal legalábbis azonos szintű, s intézményeinek magyar–francia felsőoktatási programjai dinamikusan fejlődnek...). Regionalizmus, határmenti és interregionális együttműködés, európai mobilitási programok, talán rövidesen – a nehézségek ellenére is legyünk optimisták – magyar tannyelvű felsőoktatási intézmények megjelenése a környező országokban... mind-mind olyan kihívást jelentenek, amelyekre előbb-utóbb választ kell adni a hungarológia fejlesztési stratégiáival foglalkozó koncepciónak. (S ez esetben az is válasz, ha nincs válasz...)

Sokszor esett már szó róla, a vitában is felmerült, s napjainkban úgy érzem, tovább növekszik annak aktualitása, hogy egy, az országgép (vagy ha úgy tetszik, az „országimázs”) alakítására deklaráltan érzékeny és koncepciózus magyar politika milyen szerepet szán a hungarológiának a magyar külpolitikában, művelődéspolitikában, nemzetközi kommunikációban. Hiszen aligha kétséges, hogy a nemzetközi hungarológiai intézményrendszer a magyarsággép alakításának egyik legfőbb letéteményese.

Az alábbiakban megkísérlem röviden áttekinteni, hogy a francia civilizációnak milyen komplex franciaországi kapcsolatrendszerrel bíró tanulmányozási terjesztési formái léteznek, elsősorban azzal a szándékkal, hogy a rendszer gerincét képező elemeket vegyük számba. A francia külpolitika kiemelt célja a francia nyelvűség és ezzel összefüggésben a francia civilizációval összefüggő oktatási és kutatási tevékenység fejlesztése és érdekeinek képviselete. Természetesen mások a méretek, mások a lehetőségek és – részben – mások a célok is. Noha Franciaország nem rendelkezik a francia nyelvűség monopóliumával (mint ahogy Magyarország sem, bár a két szituáció tartalmában aligha összevethető) aligha kétséges,

hogy nélküle, vagy ellenére a frankofón világ hálózati rendszere nehezen működtethető. E hálózat valamennyi elemének vannak olyan típusú funkciói, amelyeket analógia alapján mi a magyarságismerettel kapcsolatos meditációk eredményeképp a hungarológia tárgykörébe utalnánk.

A frankofón világot sokan, sokáig egyfajta széles értelemben vett kulturális *commonwealth*-nek tartották, és fejlődése–fejlesztése rendre megjelent (s ma is szerepel) a francia külpolitika prioritásai között. Tekintettel arra, hogy minket ezúttal elsősorban az érdekel, hogy a francia civilizáció komplex megjelenítése a világban milyen struktúrában működik, hogyan érvényesülnek benne a francia érdekek, utalni szeretnék azokra a fontosabb elemekre, amelyek alkotják és azokra a szerveződési elvekre, amelyeket a szervezeti struktúra tükröz. Ebből az derül ki, hogy a francia struktúra nemzetközi, többrétű, szilárd irányítási bázissal és komoly költségvetéssel rendelkezik, rugalmas, minden területen mobilizálásra törekvő, protekcionista és expanzív.

Ha megvizsgáljuk szervezeti felépítését, akkor rendre olyan, egymással szoros kapcsolatban álló intézmények hálózata jelenik meg, melynek egyik legfontosabb eleme a nagy, deklaráltan nemzetközi frankofón intézményrendszer, melynek – s ez vizsgálódásunk szempontjából nem lényegtelen – vannak komoly politikai-stratégiai (Haut Conseil de la Francophonie), oktatási–képzési, felsőoktatási (pl. AUPELF, UREF) egységei is. A frankofónia az angol nyelv világméretű előretörése idején (bevallva-bevallatlanul) a francia nyelvűség, a francia nyelven közvetített kultúrák védelmét, pozícióinak javítását célozta és célozza. Célját részben el is érte: az angol nyelvvel való nagy nemzetközi rivalizálásban ugyan alulmaradt, de azt sikerült elérnie, hogy – még az angol nyelvű országokban is – a legkeresettebb és a legtanulmányozottabb civilizációk és nyelvek közé tartozék.

Kialakult tehát egy világszervezet, melynek jelenlegi főtitkára az ENSZ korábbi főtitkára, és elnöke a mindenkori francia köztársasági elnök. (Nyilvánvaló, hogy ennél nagyobb politikai súlyt nehezen adhat az adminisztráció egy szervezetnek.) Jelzés értékű, s a frankofóniához való politikai-stratégiai viszonyt tükrözi, hogy a közelmúltban is számos olyan ország (közép-európai ország is) csatlakozott a frankofón országok táborához, ahol a francia nyelv pozíciói a magyarországihoz hasonlatosak, tehát messze állnak attól, hogy állampolgáraik tömegei használnák természetes módon a francia nyelvet. A döntés tehát valószínűleg nem a belső nyomás következménye, hanem egy külpolitikai és művelődéspolitikai orientáció deklarálása.

Míg az előbbi hangsúlyozottan nemzetközi, addig az *Alliance Française* alapvetően francia intézményhálózatként tevékenykedik a világban, mely szervezetileg önálló (de természetesen a francia külügyminisztérium által is támogatott) szervezet, s hálózata egy-egy adott országban, a helyi törvények alapján bejegyzett és működtetett „alközpontokra” támaszkodik. Működése a francia civilizáció megőrzésének és terjesztésének társadalmasítását is jelenti egyben, tehát a struktúrában pótolhatatlan fontosságú szerepet tölt be.

Ismert, elismert és a francia civilizáció értékeinek terjesztésében és érdekeinek védelmében valóban igen hatékony a világ különböző tájain lévő francia intézetek hálózata. A francia intézetek többsége az adott országban lévő francia nagykövetség kulturális, oktatási és műszaki tudományos együttműködési szekciójához tartozik. (A budapesti francia intézet a közép-kelet-európai „zóna” legnagyobb és legfontosabb intézménye, s tevékenységének tanulmányozása a minket érdeklő kérdések szempontjából is kifejezetten hasznos lehet.)

Mindenesetre aligha kétséges, hogy e terület működtetésének többféle logikája lehetséges, s a gyakorlat országonként és hagyományonként igen eltérő képet mutat. (Így pl., ismereteim szerint a külföldön spanyol kulturális tevékenység az óriási méretű gazdasági kivándorlás következményeként, a munkaügy területéről nőtt ki, és szinte teljes spektrumának irányítása hosszú ideig oda is tartozott. A jelenlegi, modernizált és igen versenyképes rendszer a hispán világ kulturális expanziójának egyik fontos elemeként és komoly belső reform eredményeként alakult ki.)

Az általunk vizsgált francia adminisztráció alapstruktúrája ugyancsak egy sajátos belső fejlődés eredményeképp jött létre s rendkívül szilárd szemléleti és szervezeti bázisra épül: ami külföldön van az külügy, ami külügy, az külügyminisztérium. Ebből egyben az következik, hogy aki külügyi területen dolgozik, az a külügyminisztérium alkalmazásában áll. Ennek „párja” az a logika, hogy ami oktatás, az oktatásügy, ami oktatásügy, az oktatási minisztérium: tehát – alapértelmezésben – aki bárhol, akár egy kis falu iskolájában, az oktatásban dolgozik, az oktatási minisztérium – és nem valamilyen szintű helyi önkormányzat – alkalmazottja. (Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ez lenne az egyetlen koherens és ezért koncepciójában is másolandó logika. Mint ismeretes, Angliában az oktatásügy a munkaüggyel, a kultúra a tömegkommunikációval és a sporttal „van párban”, az Egyesült Államokban pedig az alkotmány tiltja, hogy az oktatás szabadságát országos főhatóság – akár csak a létevel is – korlátozza...) A magyar hagyományok és a magyar érdekek a

magyar civilizáció megőrzésében más kihívásokkal kénytelenek szembenézni, mint az említett országok. Meggyőződésem, hogy a mondializáció világában számunkra is különösen fontos, hogy az Európai Unió kibővülésének idején, a kulturális különbözőség értékeinek megőrzése érdekében az oktatás és a kultúra területén az államnak továbbra is kell, hogy legyen komoly protekcionista funkciója.

Franciaországban komoly hagyományai vannak ennek az állami protekcionizmusnak, amit Franciaország korábban a „kulturális kivétel” elvének elfogadtatásával, manapság pedig a „kulturális sokszínűség értékeinek” megőrzése érdekében érvényesíteni. Hogy mennyire sikerrel teszi, arra utalnak a francia uniós elnökséget lezáró nizzai csúcs (2000. december 7–10.) kultúrára vonatkozó, francia álláspontot tükröző határozatai.

Kétségtelen, hogy ez a sokak által „jakobinusnak” titulált francia rendszer szilárd bázist teremtett a francia civilizáció külső megjelenéséhez, sőt expanziójához. Egyedül azonban aligha felelhetett volna meg a megfelelő hatékonysággal az állandóan változó kihívásoknak. Nyilvánvalóvá vált, hogy a rendszer hatékonysága tovább fokozható, ha külföldön, a megfelelő területeken és a francia művelődéspolitikai szempontjából kiemelkedő fontosságú helyeken párhuzamos struktúrákra is támaszkodhat. Így kapcsolódott hozzá az intézetek külügyhöz tartozó rendszeréhez az Oktatási Minisztérium égisze alá tartozó, rendkívüli szakmai-tudományos presztízzsel rendelkező (és annál jóval régebbi) „École”-hálózat (École Française de Rome, École d’Athènes, Casa de Velasquez), vagy a Kulturális Minisztérium kompetenciájában működő „Villa”-k rendszere (mint pl. a római Villa de Medicis).

A szilárd és jól működő adminisztratív struktúra és bizonyos típusú döntések központosítására való törekvés egy jól működő demokráciában nem csak hogy megengedi, hanem feltételezi a meghatározott célok megvalósítása érdekében létrehozott, hasonló területeken mozgó, más, vagy kiegészítő kompetenciákkal rendelkező struktúrák szövetének kialakítását s a szakmai és társadalmi kontroll megvalósulásának lehetőségét, sőt garanciáját is.

Ez a logika természetesen érvényesülhet (és érvényesül is) a fentebb már említett nemzetközi frankofón szervezeten, az *Alliance*-on, a társ- és szakminisztériumok külföldi hálózatának rendszerén keresztül. Bizonyos területekre azonban specializált szervezetek és szövetségek alakulnak: ide sorolható pl. a francia tanárok nemzetközi szervezete, a frankofón filozófusok társasága, pl. a francia–magyar (és más) baráti társaságok, vagy,

hogy ne csak magyar–francia példákat hozzunk, a lengyel származású francia orvosok szövetsége, mely lengyel (később magyar) orvosok számára szervezett és biztosított franciaországi klinikai gyakorlatra lehetőségeket, stb.

Előfordul az is, hogy egy adott szakterület konkrét fejlesztésére illetve működtetésére jönnek létre társaságok (Association 1901.), mint pl. az AGIR, mely ifjú nyugdíjas oktatók bekapcsolását teszi lehetővé a külföldi francia és francia nyelvű oktatásba, vagy éppen a közös finanszírozású Magyar–Francia Ifjúsági Alapítvány, mely frissen végzett diplomások számára kínál olyan konstrukciót, hogy a külföldi francia vagy francia nyelven folyó oktatásba bekapcsolódhassanak.

Vannak olyan alapítványok is – közülük talán nálunk is a legismertebb a komoly magán-szponzori hálózattal rendelkező „Association le Pont-Neuf”, mely közép-európai (így magyar) orvosok számára biztosít szakmai gyakorlatra lehetőséget, támogatja (ösztöndíjjal és kiállítási lehetőségekkel) az ifjú képzőművészeket és (szervezéssel és ösztöndíjakkal) segíti a közép-európai egyetemi hallgatók politikatudományi képzését. Ez által közvetve és közvetlenül a területek frankofón kultúrájához is köti az általa megcélzott elitet.

Feltétlenül megemlíthető mert „hiányterületeken” kezdett látványos és hatékony működésbe az INFH („Magyar–Francia Kezdeményezés”) szervezete. Az INFH szakminisztériumi (döntően pénzügy és agrár) támogatással és a külügyminisztériummal valamint az oktatási minisztériummal együttműködve a decentralizált (regionális, önkormányzati) együttműködés elősegítésére, a mezőgazdasági középiskolák közötti együttműködésre, „elit-továbbképzési” programokra, tapasztalatcserék megszervezésére, magyar és francia fiatalok tömegeinek összehozására és – teljes természetességgel – e körön belül a francia nyelvűség terjesztésére „szakosodott”.

Ez az összefoglaló csupán jelzésszerűen mutatja be a rendszer főbb elemeit, melyeknek többnyire szervezetileg nincs konkrét közük a hungarológia fejlesztéséhez. (Mindez persze nem jelenti azt, hogy – legalábbis közvetve – ne kapcsolódhatnának a franciaországi hungarológiai struktúrához, hiszen gyakori, hogy azok a fiatalok, akik Magyarországra mennek francia nyelvet tanítani, valamelyik franciaországi egyetemen, vagy a Magyar Intézetben indulásuk előtt magyart tanultak, vagy éppen magyar szakos diplomát szereztek).

Említésüket a lehetséges analógia felvetése és a francia rendszer működésének illusztrálása és stratégiájának meghatározása miatt tartottam itt

célszerűnek Különösen fontos tapasztalat, hogy ez a rendszer egyszerre sugall adminisztratív szilárdságot és biztosít a működéshez elengedhetetlenül szükséges rugalmasságot. A területen megjelenő és meghatározott funkcióval rendelkező partnerek között szoros együttműködés van, s a rendszer ezt az együttműködést szükség szerint akár új „feladatorientált” elemekkel tudja kiegészíteni.

Visszatérve a hungarológia cél- és intézményrendszeréhez, azt láthatjuk, hogy jelenleg az Oktatási Minisztérium, s azon belül a felsőoktatási terület égisze alatt létezik egy rendkívüli értékű, és a magyar művelődés külföldi megjelenítése és kapcsolatrendszere szempontjából felbecsülhetetlen fontosságú struktúra, melynek finanszírozása csak részben (szinte országoként más és más mértékben) terheli az OM költségvetését. (Ez a franciaországi magyar oktatóhelyek esetében azt jelenti, hogy az országban létrejött oktatóhelyek és központok kivétel nélkül francia fenntartásúak, s a magyar hozzájárulás a franciához viszonyítva csupán szimbolikus).

A hungarológia nemzetközi kapcsolatrendszerének a konkrét működtetését a jelenlegi struktúrában az OM adminisztrációja – enyhe túlzással – valójában egyetlen személy vállára helyezi. Franciaországban az ennek nagyjából megfelelő terület külön minisztérium, ún. delegált miniszter, vagy államtitkárság feladata. Szakmai kérdés, politikai kérdés – tehát adminisztráció szintjén presztízs kérdése is, hogy a szervezeti struktúra hogyan alakul a továbbiakban, s mennyire felel meg a meghatározott (meghatározandó...) céloknak és kialakított (kialakítandó...) stratégiának. Ahhoz, hogy a kétségtelenül létező új kihívásokra megfelelő válaszokat adhassunk, úgy vélem, áttekintésre és modernizálásra szorul a hungarológiával összefüggő fogalmi, jogszabályi és szervezeti struktúra.

Meggyőződésem, hogy a szilárd szakmai háttér, a megkerülhetetlen felelősségteljes szakmai kontroll mellett elengedhetetlen a stabil és működőképes adminisztratív struktúra létrehozása, melyet a modernizációs kihívásra adandó egyik legfontosabb és legsürgősebb lépésnek érzek. Fontosnak tartom, hogy a kialakítandó rendszer támaszkodjon a meglévő és működőképes hagyományokra, hogy irányító funkcióit kellő súllyal és megfelelő kooperációval, és a szükséges anyagi forrásokkal rendelkezve láthassa el.

Szakmai beszélgetéseken és vitákon gyakran vetődött fel a „hungarológia hovatarozásának” kérdése: a jelenlegi struktúra módosításakor, akik a hungarológiai tevékenység rendkívül fontos országkép-alakító funkciójára gondolnak, a Miniszterelnöki Hivatalt emlegetik, mint optimális „gaz-

dát”, akik mindenképp a rendszer tudományos-szakmai kontrollját hangsúlyozzák, egy felső adminisztrációtól, azaz „minisztériumoktól független”, s adminisztráció szempontjából nézve így minisztériumok közötti változatban gondolkodnak. Akik úgy vélik, hogy a hungarológia magyarságtudományi kutatási tevékenysége és magyar intézeti illetve *collegium hungaricum*-i kapcsolódási lehetőségei különösen fontosak, a területet a kulturális minisztérium szakterületi szférájához érzik közelebb állónak.

Magyarországon viszont a hungarológiát hagyományai, eddigi sikerei, pozitív és negatív élményei egyaránt az oktatásügyhöz és azon belül a felsőoktatáshoz kapcsolják. Bebizonyosodott, hogy ez egy járható út. A változtatásnak nem feltétlenül a terület felügyeletében, hanem presztízsében és az adminisztráción belüli súlyában kellene megnyilvánulnia. Ennek leképezésére többféle lehetőség kínálkozik, mely kormányzati döntést igényelhet, de nyilvánvaló, hogy jelenleg mindenekelőtt az oktatási tárca legfelsőbb vezetésének kompetenciájába tartozik.

A francia analógiák alapján, egyebek mellett arra a következtetésre is lehetne jutni, hogy egy megfelelően szilárd struktúrával, kellő költségvetéssel, a szakmai szervezetekkel való folyamatos együttműködésre támaszkodó, a minisztériumon belül létrejövő Hungarológiai Igazgatóság olyan formát adhatna a hungarológia területén jelentkező általános modernizációs törekvéseknek, mely a megfelelő társmisztériumokkal és a már létező párhuzamos struktúrákkal szoros együttműködésben eredményesen nézhetne szembe a jelentkező modernizációs kihívásokkal.

A francia rendszer természetesen nem másolható: kialakulásának, történetének tanulmányozása azonban több figyelemreméltó tapasztalatot is hoz. Mivel normális körülmények között az adminisztráció nem a labilitás, a bizonytalanság, hanem a stabilitás képviselője, (s a kultúra és oktatás területén is egyaránt nagy a „közszolgálat” presztízse), Franciaországban a politikai felügyelet forrásának időnkénti változásai csupán egy működőképes eszköz minél optimálisabb valorizációját voltak hivatottak szolgálni.

Így a francia adminisztrációban kialakított, a hungarológiával többé-kevésbé „analógnak” tekinthető területek és feladatok rendszere az idők során egyre gazdagodott, de a szilárd váz akkor is megmaradt, ha a felügyeletet gyakorló nagyobb egységet végül is éppen külügyminisztériumnak, kulturális minisztériumnak, kommunikációs államtitkárságnak vagy oktatásügynek hívták. Ugyanakkor látható, hogy e területek mindegyikében a változásokat követően folyamatosan létezett és ma is létezik a

külföldi francia oktatásért és a frankofóniáért felelős egység, melyeknek munkatársait a politikai racionalitás és hatékonyság az egymással való folyamatos kooperációra ítélte. Talán az adminisztrációnak ezt a „szellemét” lehetne átvenni ahhoz, hogy, a hungarológiai struktúrák modernizációs folyamatát sikeresen végig lehessen vinni.

A hungarológia egyfajta nemzeti örökség, s egy olyan, nagy szakmai hagyományokkal s a világban egyedülálló kapcsolatrendszerrel bíró diszciplína, melynek színvonalas művelése és továbbfejlesztése minden biznnyal ma is az általános tudományos érdekek az általános magyar érdekek közé tartozik, s ezért kormányzati szinten is megkülönböztetett figyelmet érdemel.

Hungarológia az EU-államok egyetemein

DERÉKY PÁL

Hozzászólásomban az egyetemi hungarológia helyzetét és esélyeit szeretném áttekinteni az EU-országokban. Az *EU-országok egyetemi rendszere* alapvetően megváltozott az utóbbi évtizedben, és a változás folyamata még nem ért véget. Az egyetemi oktatás és kutatás anyagi terheinek nagy részét továbbra is az államháztartás vállalja, ugyanakkor egyre erősödik az egyetemek, sőt a karok autonómiája.

Korábban intézetekre lebontva, pontosan megjelölt célok elérésére, feladatok megvalósítására kapta az egyetem a költségvetési pénzeket. Ebben a rendszerben az elosztás hierarchizáltsági foka elég alacsony volt (a nagy tanszék csak azért kapott többet a kicsinél, mert nagyobb, s annyival, amennyivel nagyobb volt), és nem csak gazdaságossági szempontok játszottak benne szerepet, hanem olyanok is, mint az adott ország hagyományai, kultúrapolitikai irányultsága, sőt külpolitikája. Ma lényegében a karok döntenek az évente átutalt pénzek felhasználásáról, s ebbe a folyamatba kívülről nemigen lehet beleszólni. Ez mindenképpen a nagy intézeteknek és az erős lobbiknak kedvez, míg a többi más kis intézethez/tanszékhez hasonlóan a hungarológiai (finnugor) intézetek is a fordulat veszteseinek táborába tartoznak. Az új helyzetben nagyon gyorsan kiderült, hogy velünk együtt egy csomó „ezoterikus” tudományágra egészen egyszerűen nincs szükség, működtetésük gazdaságossági szempontokkal nem igazolható. Számos oka van annak, hogy eddig mégsem szűnt meg egyetlen hungarológia sem, de ez nem jelenti azt, hogy megszűnte-